

Eğitim

'55 Steps' (Eleanor ve Colette) filmi üzerinden psikiyatri hemşireliğinde hasta hakları savunuculuğuna bir bakış

✉ **Münire Temel**

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü, Tekirdağ

Günümüze dek psikiyatriyi konu alan gerek kurgusal, gerekse gerçek yaşam öyküsünü anlatan pek çok sinema filmi çekilmiştir. Bu filmlerde çeşitli psikiyatrik bozuklukların nedenleri, gelişimi, belirtileri, tedavi şekilleri gibi konulara yer verilirken, sağlık bakım sistemine, tedavi ortamına, hasta-sağlık personeli ilişkilerine ve etik konulara olumlu veya olumsuz gönderme yapılmıştır.

Bu filmler uzun yıllardır psikiyatri hemşireliği eğitiminde kullanılmaktadır. Bu yazıda, psikiyatrinin etik konularından biri olan istem dışı yatış ve tedavi konusuna yer veren ve gerçek yaşam öyküsünden uyarlanan '55 Steps' filminden hareketle psikiyatri hemşirelerinin hasta hakları savunuculuğu rolüne dikkat çekmek amaçlanmıştır.

Eleanor Riese'in Gerçek Yaşam Öyküsü Bağlamında '55 Steps' Film ve Konusu

Senaryosunu Mark Bruce Rosin'in yazdığı, yönetmenliğini Bille August'un yaptığı, Helena Bonham Carter ve Hilary Swank'ın başrolde olduğu 2017 yapımı film, Eleanor Riese'in gerçek yaşam öyküsünden uyarlanmıştır. Film, zihinsel yetersizlik (mental retardasyon) ve paranoid şizofreni tanısı ile uzun yıllardır tedavisi devam eden Eleanor Riese'in psikiyatride istem dışı tedavi uygulamalarına karşı çıkarak, hastaların tedavi süreçlerinde söz haklarının olması için avukatı Colette Hughes ile birlikte verdiği adalet mücadelesini anlatmaktadır.

Film, Eleanor'un St. Mary's Hospital'da psikiyatri kliniğinde görevli sağlık çalışanları tarafından zorla tecrit odasına götürülmesi ve yine zorla intramüsküler enjeksiyon uygulanması sahnesiyle başlar. Enjeksiyon sonrası tecritte bırakılan Eleanor, ilacın etkisiyle nöbet geçirir ve daha sonra acı içinde idrarını

altına yapmak zorunda kalır. Bu arada hiçbir sağlık çalışanı sabaha kadar Eleanor'la ilgilenmez. Sabah bir hemşire Eleanor'u dışarı çıkardığında doğruca koridordaki telefona gider ve hasta hakları derneğini arayarak kendisine bir avukat ister. Avukat Colette Hughes'in hastaneye gelip, Eleanor ile tanışması sonrası bu iki kadının psikiyatride istem dışı yatış ve tedaviye karşı hukuki mücadele süreçleri başlar. Eleanor'un şikayetlerini dinleyen ve hastalık öyküsünü inceleyen avukat Colette Hughes, Eleanor'a ciddi yan etkilerine rağmen uzun süredir yüksek doz antipsikotik ilaç verildiğini öğrenir. Eleanor yan etkileri defalarca bildirmesine rağmen dikkate alınmamış ve tedaviye devam edilmiştir.

Filmin ismi, Eleanor'un ilk iddiasını kaybettikten sonra tekrar eden duruşmalarda mahkeme salonuna çıkmak için attığı '55 zor adımı' ifade etmektedir. Eleanor ve Colette'nin 1985 yılında başlayan uzun ve yorucu mücadeleleri, 1987 yılında Kaliforniya Mahkemesinin "psikiyatrik bozukluğu olan hastaların da bilgilendirilmiş onam kullanma hakkına sahip olduğunu ve tıbbi bakımları hakkında bilinçli karar veremediği hâkim tarafından belirlenmedikçe ilacı almaya zorlanamayacağına" hüküm vermesiyle sonuçlanır. Ne yazık ki Eleanor, hem kendisi hem de diğer psikiyatri hastaları adına elde ettiği bu başarıya rağmen uzun süredir kullandığı ilaçların yan etkileri nedeniyle erken yaşta ölür.^[1]

Colette Hughes ve Psikiyatri Hemşireliğinden Avukatlığa Uzanan Yolculuğu

Eleanor Riese'in savunmasını üstlenen Colette Hughes, San Francisco merkezli bir hasta hakları avukatıdır. İnsan haklarına yönelik ilgisi 1962 yılında henüz sekiz yaşında başlamış olup, babasıyla birlikte oturduğu mahallede engelli bireyler için bir

bakımevi açılmasını sağlamıştır. On beş yaşındayken eğitim aldığı okul yönetimi aleyhinde açılan davada kendisi ve diğer öğrencilerin hakkını savunarak, öğrencilerin dolaplarının izinsiz aranması ve eşyalarının alıkonması gibi bazı uygulamalara son verilmesine yardımcı olmuştur. Daha sonra üniversitede hemşirelik eğitimi alan Colette Hughes, 10 yıl hemşire olarak çalışmıştır. İnsan hakları ihlallerine yönelik çalışmalarını hemşirelik yaptığı dönemlerde de sürdürerek, yaşlı istismarını önlemeye yönelik girişimlerde rol almıştır. Colette Hughes 1983'te hukuk fakültesini bitirdikten sonra meslek hayatına hasta hakları avukatı olarak devam etmiştir. 1987'de '55 Steps' filmine de konu olan psikiyatrik bozukluğu olan bireylerin istem dışı tedavilerine yönelik davalar ve 1989'da psikiyatrik bozukluğu olan bireylerin konut ayrımcılığına karşı savunduğu davalarla adını duyurmuştur. Halen istem dışı psikiyatrik müdahalelere karşı hasta hakları avukatlığını sürdürmektedir.^[2]

'55 Steps' filminde avukat Colette Hughes'un dava açtığı hastanenin avukatı ve hastanın doktoru ile görüştüğü sahne dikkat çekicidir. Bu sahnede aralarında şu şekilde bir konuşma geçer: Hastanenin avukatı, Eleanor'un avukatı Colette Hughes'a 'tedaviye itiraz yazısını nasıl bu kadar kısa sürede hazırlayabildiğini ve bilirkişinin kim olduğunu' sorar. Bunun üzerine Colette Hughes 'bilirkişinin kendisi olduğunu, on yıl hemşirelik yaptığını ve bunun beş yılını psikiyatri hemşiresi olarak çalıştığını' söyler. Doktor bu duruma şaşırarak Colette Hughes'a: 'Hemşireymişsiniz ve şu an bunu mu yapıyorsunuz? Siz hemşireyken, hastaların bilgilendirilmiş onamı olmadan hiç mi ilaç uygulamadınız' diye sorar. Colette Hughes'un 'Hayır. Asla. Her zaman birincil sorumluluğumun hastalarımı ilgilenmek olduğunu hissettim. Onları işime geldiği gibi idare etmek değil' cevabı onun hastalarına verdiği değer açık bir şekilde ifade etmektedir.

'55 Steps' Filmi Bağlamında İstem Dışı Tedavi ve Psikiyatri Hemşiresinin Hasta Hakları Savunuculuğu Rolü

'55 Steps' filminde Eleanor Riese'in hastanede bulunduğu sahneler fazla yer verilmediği için hemşirelerin hasta hakları konusundaki yaklaşımları yeterince anlaşılabilir değildir. Bununla birlikte; filmin başında Eleanor Riese'in tecrit odasına götürüldüğü ve zorla enjeksiyon yapıldığı, ardından gözlem yapılmadan ve ihtiyaçları değerlendirilmeden sabaha kadar tecrit odasında bırakıldığı, hastane çalışanlarından korktuğunu, ilaçlarını almak istemediğini söylediğinde onu enjeksiyon yapmakla tehdit ettiklerini, tedavi edici ortam aktiviteleri kapsamında çok sevdiği bir aktiviteyi yapmasına izin verilmediğini ve istemediği bir aktiviteyi yapmaya zorlandığını söylediği sahneler, hemşirelerin hasta haklarını koruyucu bir rol üstlenmediklerine işaret etmektedir. Eleanor Riese'in hastaneden çıkarken sadece bir hemşireye yönelik 'onu dava etmeyeceğini çünkü onun iyi biri olduğunu' söylemesi bu konuda duyarlı hemşireler olmakla birlikte az sayıda olduklarını göstermektedir.

İstem dışı hastaneye yatırma ve tedavi, psikiyatrinin en hassas ve etik açıdan en önemli konularından biridir. Dünyada bu

konudaki uygulamalar yasal, kültürel, etik ve ekonomik farklılıklarına bağlı olarak ülkeler, hatta aynı ülkenin farklı eyaletleri arasında bile değişiklik gösterebilmektedir. İstem dışı tedavi uygulamalarının temeli, psikiyatrik bozukluk tanısı olan hastanın tehlikeliliğinin varlığına veya olasılığına ve tedavi gereksinimine dayanmaktadır. Ülkemizde, "Ruh Sağlığı Yasası" henüz yasalaşmadığı için ülkemizde istem dışı yatış ve tedaviye yönelik yasal düzenlemeler, Türk Medeni Kanununun ilgili maddelerine göre yürütülmektedir. Henüz yasalaşmayan "Ruh Sağlığı Yasa Taslağı"nın 'İstemsiz Tedavi ve Yatış' bölümünde ise bu konu ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Taslakta, sadece psikiyatrik bozukluğu ya da engeli olan kişilerin 'ayırt etme gücünün olmadığı ya da hastalığının etkisiyle rızasını gösteremediği durumlar, kendisine ya da üçüncü kişilerin yaşamı veya beden bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike içermesi, tedavi edilememesi sağlığı açısından yakın dönemde ciddi bir tehlike yaratması veya gecikilmesi halinde organ ya da işlev kaybının söz konusu olduğu acil tıbbi durumlar' tedavi için hastanın onamının gerekmediği durumlar olarak belirtilmiştir.^[3]

İstem dışı tedavi, sadece hekimleri ilgilendiren bir konu değildir. Hekimin order ettiği tedaviyi uygulama yetkisi olan psikiyatri hemşirelerinin de hasta yeterliği, tespit ve tecrit uygulamaları, istem dışı tedaviler gibi konularda hukuki ve etik sorumlulukları bulunmaktadır.^[4] Hemşirelik Yönetmeliği'nin (08.03.2010 tarih ve 27515 sayılı) 6. maddesinde hemşirenin görev yetki ve sorumluluklarından bahsedilmektedir. Buna göre hemşire 'hekimin acil durumlar dışında yazılı olarak verdiği tedavileri uygulamak, hastada beklenmeyen veya ani gelişen durumlar ile acil uygulanması gereken tanı ve tedavi planlarında hekimin sözlü istemini kabul etmek, bu süreçte hasta ve çalışan güvenliği açısından gerekli tedbirleri almak, lüzum halinde uygulanmak üzere hekim tarafından istem yapılan tedaviyi bilimsel esaslara göre belirlenen sağlık bakım, tanı ve tedavi protokolleri doğrultusunda yerine getirmek' ile yükümlüdür. Aynı maddede hemşirenin 'tıbbi tanı ve tedavi işlemlerinin bireye zarar vereceğini öngördüğü durumlarda, hekim ile durumu görüşmek, hekim işlemin uygulanmasında ısrar ederse durumu kayıt altına alarak hekimin yazılı talebi üzerine söz konusu işlemi uygulamak, tıbbi tanı ve tedavi girişimlerinin hasta üzerindeki etkilerini izlemek, istenmeyen durumların oluşması halinde gerekli kayıtları tutarak hekime bildirmek ve gerekli önlemleri almak' olarak ifade edilen diğer yükümlülükleri de bulunmaktadır.^[5] Yönetmeliğe göre hemşirenin yazılı veya sözlü hekim istemlerine uygun hareket etmesi gerektiği, hastaya zarar verebileceğini öngördüğü bir tedaviyi uygulamamak gibi bir yetkisinin olmadığı, sadece hastanın zarar görebileceği konusunda hekimi bilgilendirmek, bu durumu kayıt altına almak ve gerekli önlemleri almakla sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Türk Ceza Kanunu'nun 24/3. maddesi "Konusu suç teşkil eden emirin hiçbir şekilde yerine getirilemeyeceği ve yerine getirenin de sorumlu olduğunu" belirtir. Buna göre hastanın zarar görmesine yol açacak bir müdahalenin istemi "suç" olarak kabul edileceği için bu istemi uygulayan hemşirenin, yazılı isteme rağmen hukuken sorumluluğu bulunduğu görülmektedir.^[6] Hemşirelik yönetmeliğinin de TCK'ya göre düzenlenmesi uygun olacaktır.

Hastanın karar verme yeterliğinin belirlenmesindeki süreçte etkili hasta-sağlık çalışanı iletişimi son derece önemli ve gereklidir. Psikiyatri kliniklerinde çalışan hemşireler, hastaların yanında uzun süreli olarak bulunan, tedaviye yanıtlanı izleyip değerlendiren, tedaviye yanıtı olumsuz etkileyebilecek değişiklikleri fark eden, hastanın bakım gereksinimlerini karşılayan bireyler olarak hastanın karar verme yeterliğinin değerlendirilmesinde önemli sorumluluğa sahiptirler.^[7,8] Hemşirelik Yönetmeliği ile hemşirelerin mesleki uygulamalarında karar verme yetkisinin bulunduğu ve sağlık hizmeti sunumunda alınacak kararlarda rol alabileceği belirtilmekle birlikte, mevcut uygulamalarda çoğunlukla hastanın karar verme yeterliliğinde hemşirelere danışılmamakta ve kurumlar arasında uygulama açısından farklılıklar mevcuttur.^[8] Psikiyatri hemşireleri hasta ile ilgili bir karar alacağı zaman etik ilkelere, kuramlara, kodlara ve standartlara göre hareket etmelidirler. Ülkemizde psikiyatri hemşireliğine özel etik kodlar bulunmamakla birlikte, tüm hemşireler için Türk Hemşireler Derneği'nin 2009 yılında hazırladığı "Hemşireler için Etik İlke ve Sorumluluklar" geçerlidir. Buna göre hemşireler hizmet verdiği birey, aile, topluma ve mesleğine yönelik sorumluluklarını yerine getirirken 'zarar vermeme-yararlılık, özerklik/bireye saygı, adalet ve eşitlik, mahremiyet ve sır saklama' olarak belirlenmiş etik ilkelere uygun hareket etmelidir.^[9]

Etik ilkeler, hemşirelerin hasta haklarını koruyucu sorumluluklarına işaret eder. Hasta haklarını koruma sorumluluğu ise, karar verme yeterliği bulunan hastaların hak ihlallerinin engellenmesiyle birlikte, karar verme yeterliği olmayan hastaların haklarını da korumayı içerir. Hemşirenin hasta haklarını savunma sorumluluğu, hastaları adına avukatlık rolünü üstlenmesi anlamına da gelmektedir.^[7,8]

Sonuç

Filmlerin, birden çok duyu organına hitap edebilmesi, duyguların tanımlanmasına imkân vermesi, soyut kavramların somutlaştırılarak gerçek yaşam üzerinden canlandırılabilmesi, tutumların, değerlerin eylemlerin rol modelleme ve örneklemeye yöntemiyle aktarılabilmesi, etik konuların olgular üzerinden tartışılmasına olanak tanınması dolayısıyla bir eğitim yöntemi olarak kullanılabilmesi literatürde belirtilmektedir.^[10] Yine, film yoluyla eğitimin bilişsel, duyuşsal, davranışsal öğrenme biçimlerine katkı sağladığı, öğretilmek istenilen bilgiye yönelik farkındalıklarını arttırdığı, motive ettiği ve profesyonel bakış açısı geliştirdiği ifade edilmektedir.^[11,12]

'55 Steps' filmine konu olan Eleanor Riese'nin gerçek yaşam öyküsü istemsiz yatışlara ve psikiyatri hasta haklarına dikkat çekerek farkındalık sağlamaktadır. Film sahnelerinde yer alan hemşirelerin hasta hakları savunuculuğu rolü açısından iyi bir

rol model olmadıkları görülmektedir. Ancak bu film Eleanor Riese'nin avukatlığını üstlenen Colette Hughes bağlamında sadece bir avukatın müvekkilini temsil etmesi değil, yaşamı boyunca insan haklarının ve psikiyatri servisinde de hemşirelik deneyimi ile hasta haklarının savunuculuğu rolünü benimsemiş, içselleştirmiş ve amaç edinmiş birinin inanç ve sabırla devam eden mücadelesine atıf yapmaktadır. '55 Steps' filmi, hem psikiyatri hemşirelerinin hem de psikiyatri hemşireliği dersi alan hemşirelik öğrencilerinin hasta savunuculuğu rolü ve etik değerler ile ilgili farkındalık kazandırması açısından önemli bir içeriğe sahiptir.

Çıkar çatışması: Bildirilmemiştir.

Hakem değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Kaynaklar

1. Kinderman P. A Manifesto for mental health. Cham, Palgrave Macmillan; 2019. p. 227-41.
2. National Association for Rights Protection and Advocacy. Colette Hughes. Retrieved March 17, 2020, from <http://www.nar-pa.org/bios/colette-hughes>.
3. Demirdoğan S, Solmaz M. "Compulsory hospitalization" in psychiatry. *J For Med* 2018;32:84-90.
4. Arslantaş H. Ethical issues, codes, and standards in mental health and psychiatric nursing. *J Psy Nurs* 2015;6:47-56.
5. Resmi Gazete. Hemşirelik Yönetmeliği. Retrieved June 17, 2020, from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100308-4.htm>.
6. Terzioğlu F, Uslu Şahan F. Nurses' Decision Making Authority and Position in Medical Intervention. *Journal of Health and Nursing Management*.2017;3:136-42.
7. Şermet E. Hemşireler için hasta savunuculuk ölçeğinin geliştirilmesi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü; 2019.
8. Şen N, Süzer Özkan F. A perspective to compulsory hospitalization and treatment of psychiatric patients. *Journal of Duzce Univeristy Health Sciences Institute* 2017;7:176-81.
9. Türk Hemşireler Derneği. Hemşireler için etik ilke ve sorumluluklar. Retrieved March 17, 2020, from <http://www.thder.org.tr/uploads/files/hemsire-brosur.pdf>.
10. Demir Karabulut S, Yıldırım RV. Usage of video/films in the medical ethics education and "Monday Mornings" series suggestion. *Turkish Journal of Bioethics* 2018;5:3-8.
11. Terzioğlu C, Eskiyurt R, Özkan B. Investigation of awareness in care applications of students via using movies method in the psychiatric nursing education. *HSP* 2017;4: 149-61.
12. Yavaş Ayhan AG, Çekiç Y, Ançel G. Psychiatric nursing education: films and reflections. *Anatolian Journal of Psychiatry* 2018;19:362-9.